

Två brev från en svensk sjöofficer som klarade sitt fartyg genom Viborgska gatloppet den 3 juli 1790

Av fil. dr E. Alfred Jansson

I »Forum Navale» nr 12 (1954) publicerade fil. dr Wilhelm Odelberg ett brev från flaggmajoren Georg Christian de Frese, stabschef för den svenska skärgårdsflottan, till denna flottas förre chef och nydanare, överste Michael Anckarsvärd. De Freses brev är skrivet 7/7 1790 och är ett värdefullt krigshistoriskt dokument innehållande en dramatiskt livlig skildring av de bägge svenska flottornas, örlogsflottan och skärgårdsflottan, genombrytning av ryssarnas cernering utanför Viborgska viken den 3 juli 1790.

Efter amiral Carl Aug. Ehrensvärds allvarliga nederlag med den av fadern skapade skärgårdsflottan contra den ryska i augusti 1789, ansåg sig konung Gustav III i maj 1790 själv böra överta befälet på skärgårdsflottan med de Frese som sin närmaste man. Kungen attackerade först den fientliga skärgårdsflottan i Fredrikshamn och sedan denna lamslagits, beslöt han ett anfall mot den i Viborg liggande ryska flottiljen. Kungen seglade och rodde därför i medio av maj österut och i slutet av månaden var hela den svenska skärgårdsflottan — även kallad Arméns flotta — sammandragen vid Pitkepas, en ö på Finlands sydkust vid inloppet till Viborgska viken. Därifrån avgick den 2/6 i OSO-riktning mot Björkö-sund, som skiljer Biskopsö från Björkö.

Under tiden hade den svenska örlogsflottan med hertig Karl som befälhavare företagit ett misslyckat anfall mot Reval. Han kom senare i strid med den ryska örlogsflottan väster om Kronstadt, men den slutade oavgjord. På konungens order förenade sig hertigens örlogsflotta med skärgårdsflottan i Viborgska viken, så att hela den svenska sjömakten med talrika landtrupper ombord blev innesluten av den ryska flottan. »Fullständigt avskuren från såväl land- som sjösidan, ur stånd att ens erhålla

vatten för det dagliga behovet, reducerade till en tredjedels portion befann sig här långt in i fiendeland 30 000 svenska krigsmän av alla vapenslag under befäl av konungen och dennes broder ombord i Sveriges dyrbara och oersättliga flotta, alla som det tycktes prisgivna åt fångenskap eller död.»

Så tecknar amiral G. Unger situationen i sin »Illustrerad svensk sjöhistoria».¹ Och nog såg det illa ut för Gustav III och hans krigsmakt! Olyckskorparna i hans närmaste omgivning, och de voro många, tycktes få rätt i sina farhågor om en stundande katastrof. De Freses rapport till Anckarsvärd ger belägg på den bland officerarna rådande pessimismen inför ett så hasardartat företag som en utbrytning genom fiendens cernering. Man hade svårt att dela konungens fatalistiska uppfattning om att han trots allt skulle lyckas. I annat fall förestod både för honom själv och hans krigsmakt antingen fångenskap eller död och senare en rysk invasion i Sverige som sannolik följd av den svenska flottans undergång.

Vi återgå till de Freses rapport. Han skriver visserligen att den tillkommit i hast och att han ej hunnit renskriva den, men den ger dock uttryck för hans intelligens och formuleringsförmåga. De bägge brev från löjtnant Claes Collander, befälhavare på kutterbriggen *Alexander*, vilka här skola publiceras, äro i ännu högre grad »hastverk», nedraspade på en blandning av dåligt stavad engelska och svenska, men bortser man härifrån äro hans brev liksom de Freses av högt värde såsom personliga vittnesbörd från ett av de mest kritiska tillfällena i Sveriges historia. Här har en man med låg rang, men utrustad ej blott med mod och yrkesskicklighet utan än mer med hjärta i bröstet för sina hemmavarande kära, nedskrivit sina upplevelser.

Innan vi återge breven böra vi lämna några data om brevskrivaren. Han var född 12/3 1751 på Selaön i Mälaren, där fadern, Johannes Collander, var komminister i Ytter Selaö socken. Claes var hans tredje son, de två äldre bröderna gingo den lärda vägen, men om Claes står det i Herdaminnet »reser till sjöss».² Hans bokliga utbildning torde därför ej ha varit någon tyngande ballast på livssegelns, som i stället leddes av äventyrlusten. Den torde snart ha fört honom långt utanför hemlandets kuster, ty den svenska kofferdisjöfarten på främmande hamnar och avlägsna hav var betydande i slutet av 1700-talet.

¹ G. Unger, *Illustrerad svensk sjökrigshistoria*, II, s. 203, 214.

² N. Aurelius, *Strengnäs stifts herdaminne*, I.

Den unge Collander aspirerade emellertid ej blott på att bli kofferdikaptan utan han ville även in vid Kgl. Flottan. Han anställdes där 20/5 1770, avancerade till styckjunkare 13/12 1780, fänrik 19/9 1782 och löjtnant 22/7 1790. Denna meritlista återfinnes i Marinens rullor på en »Enciennitets Lista uppå Herrar Officerare, som innehafva löner på Kongl. Arméns Flottas Svenska Escaders Stat den 1 Nov. 1794».³ Därav framgår att löjtnant Claes Collander då uppbar löjtnants lön.

Det kan ju förefalla som om Collander avancerade anmärkningsvärt långsamt, då han ej blev styckjunkare förrän efter tio år, men förklaringen är den att han ägnade det mesta av de åren att utbilda sig till kofferdiskeppare. Det gick den tiden så till, att han flera år »seglade för om masten» varunder han mest lärde sig praktiskt »sjömanskap» men även i görlig mån pluggade navigation, så att han så småningom kunde ta hyra som constapel och därefter som förste styrman. Mönstringsrullorna i Stockholms Sjömanshus skulle förmodligen ge besked om vilka fartyg han tjänstgjorde på och vart de voro destinerade, men vi ha ej gett oss tid till en så pass besvärlig undersökning. Däremot skola vi med sjömanshusrullornas ledning ange, på vilka fartyg han var befälhavare fr. o. m. 1781.⁴

Den 26/5 1781 inmönstrade Collander som besättning på briggen *Emanuel* en styrman, fem matrosar, en lättmatros och en kajutvakt, den senare med det klingande namnet Wallensträhle. Han själv tituleras »styckjunkare vid Arméns flotta». Briggen hade en dräktighet av 50 ¹/₄ läster, var byggd i Finland och ägdes av grosshandlare And. Nordströms änka, grosshandlare M. Fris, tobaksfabrikör Dimander och borgaren Zackerman, alla i Stockholm.⁵ Enligt sjömanshusrullan expedierades fartyget till Viera (oläsligt namn) och hemkom efter 3 ¹/₂ månader den 20 sept. Den 3 nov. avseglade hon igen och återkom ej till Stockholm förrän den 24 sept. 1783 från S:t Ybes (Setubal i Portugal), en av den tidens viktigaste utskeppningshamnar för salt. Det är troligt att briggen under sin långa bortovaro av 23 månader företog en transocean resa, till Västindien eller Brasilien, befraktad av något portugisiskt eller franskt handelshus. Sådant var vanligt och kan avläsas i de svenska konsulernas skeppslistor. Eftersom dessa börja först 1815 kan uppgift om Collanders långresa ej verifieras.

³ Marinens rullor, Ser. I 1715-96, KrA.

⁴ Stockholms sjömanshus rullor 1780- o. 90-talen, SSA.

⁵ Kommerskollegii arkiv: Fribrevsdiarier (skeppslistor), RA:s Östermalmsavd.

Collander stannade hemma knappt ett år. Den 12/8 1784 inmönstrade han besättning på ett nära fyra gånger så stort fartyg, fregattskeppet *Christina* om 191 $\frac{1}{2}$ läster, byggt av ek och furu på ett Lidingövarv. Redare var grosshandlare C. M. Fris. Besättningen bestod av två styrmän, timmerman, båtsman, fem matrosar, tre jungmän, en »koksmat» och tre skeppsgossar. Fartygets destination var Lissabon och »vidare efter ordres». Hon hemkom d. 29/6 följande år. Efter knappt ett år avseglade fänrik Collander med samma skepp d. 12/8 1786 till Lissabon »för ordres» och hemkom d. 23/6 1787 från Terra Vecchia. Om härmed menas hamnstaden Civita Vecchia på Italiens västkust eller någon annan hamn är ej gott att säga.

Härefter blir det sex års uppehåll i Collanders kofferditjänst. Plikten kallade honom till Arméns flotta. Vi skola ej tro att han intog en undantagsställning, då han tjänstgjorde såväl inom Kgl. Flottan som på handelsfartyg. Detta torde tvärtom ha varit regeln för sjöofficerare av lägre grader, vilka ej med familj kunde substinera på kronans knappa kaka.

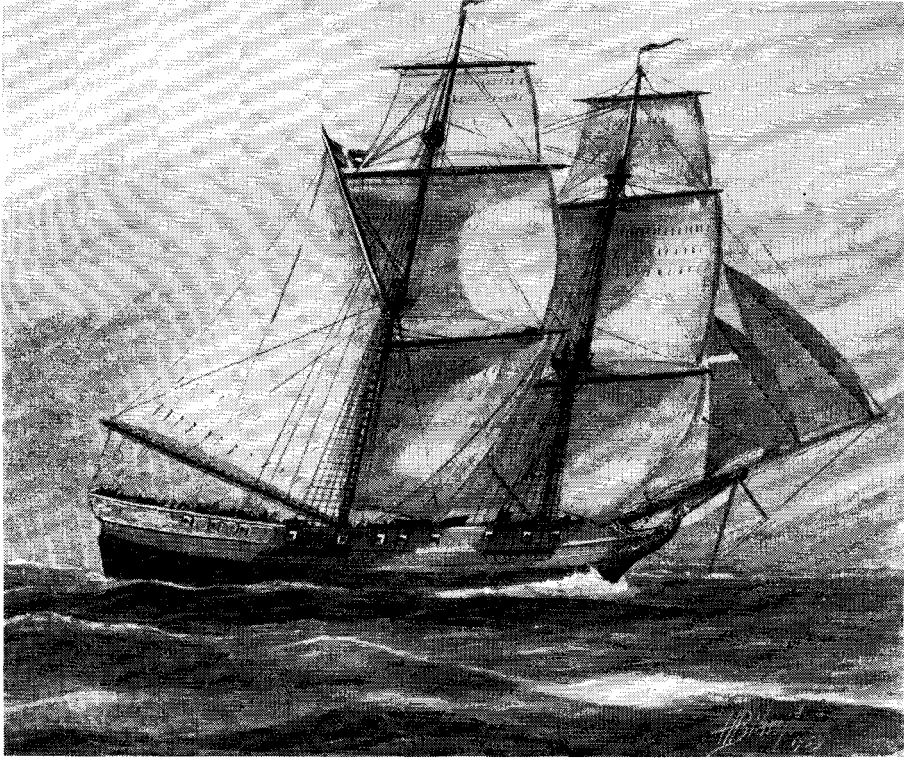
Fänrik Collander gifte sig år 1786 med Jane (Johanna) Browell, född d. 5/1 1765 och dotter till den engelskfödde kofferdikaptenen Charles Browell (f. 1748 d. 1806) och hans hustru Mary Schläij (f. 1739 d. 1803).⁶ Browell hade burskap i Stockholm och var befälhavare på svenska fartyg. Sålunda förde han åren 1779–80 snauskeppet *Nya London* på 140 läster, därefter åren 1783–95 den i Torneå nybyggda brigantinen *Anna Maria* på 142 läster. För denna var han jämte rådman A. Reimers och grosshandlare L. Reimers-Pettersson redare. Han synes ha varit en välbärgad man, bosatt längst norrut på Södra bergen i kv. Häcklefjäll (Katarina förs.) där han från sina fönster hade fri utsikt över Strömmen och där förankrade fartyg. I samma hus bodde 1790 hans svärson Collander.⁷ Kaptén Browell hade emellertid i slutet av 1780-talet förvärvat tomt på Wax Ön (Vaxholm), där han lät uppföra ett vackert hus med trädgård och park.⁸ Stället kallades Framnäs och dit flyttade han 1788. Här stannade han till sin död 1806, dock med avbrott för sjöresor. Hos morfadern fingo även de yngsta barnen Collander ett hem, sedan deras far avlidit i slutet av sommaren 1799.

Kanske ha vi uppehållit oss väl länge vid Claes Collanders sjöutbildning

⁶ Vaxholms kyrkböcker AI no. 4—7 för åren 1780—1807, ULA.

⁷ Mantalslängd för Katarina norra 1790, SSA.

⁸ Vaxholm 1⁶, Lantmäteristyrelsens arkiv.



Kutterbriggen *Alexander*, målning av Hans Biärsjö efter en modell av Sam Svensson i Sjöhistoriska museet, Stockholm.

resp. resor samt hans familjeförhållanden, men denna bakgrund behövs för att rätt fatta innehållet i hans brev. Dessa ha nämligen i hög grad karaktären av en öm makes omsorg om de sina under överhängande dödsfara, ehuru de ingalunda sakna för sjökrigshistorien värdefulla fakta från de kritiska sommardagarna 1790 i Finska viken.

Vi ha redan meddelat att Collander då var befälhavare på kutterbriggen *Alexander*. Kapten Sam Svensson har gjort en modell av detta fartyg, vilken är en prydnad för Sjöhistoriska museet. Enligt hans uppgift var hon byggd i England 1785 och inköptes av svenskarna i London 1789, varefter hon tillhörde Stockholms skärgårdsflottas eskader till 1794, då hon överfördes till den finska eskadern. Det var ett vackert fartyg, av dimensioner 100×25 fot, briggriggat men med högre undermaster än

på en vanlig brigg, varigenom hon kunde föra högre undersegel och stort briggsegel, allt för att göra henne mera väseglände. *Alexander* var bestyckad med 22 kanoner, varav åtta 12-pundiga och fjorton 6-pundiga. Inredningen av kajuta och skans, kanondäck och lastrum torde ha varit beräknad för en stor besättning.

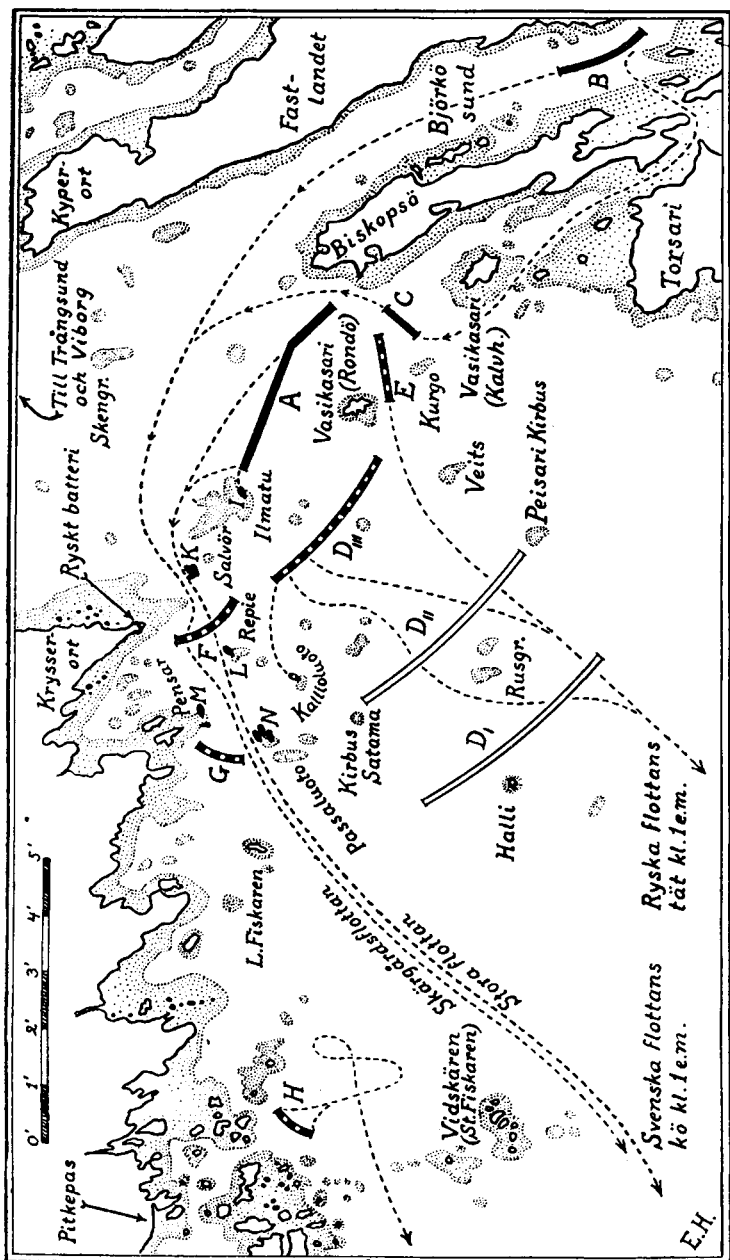
Enligt mönstringsrullan d. 26/4 1790⁹ hade *Alexander* 67 mans besättning varav 12 i befälsställning, däri ej inräknad chefen »Fendrich» Claes Collander. Hans närmaste man var fänrik Petter Roos, om vilken han ger denna karakteristik i sitt första brev: »An old man, does what he can and that is very little, as he can neither hear nor see well.» Befälet i övrigt bestod av fältskär Ad. Fr. Holmquist med 25 rdr pr. mån., skeppsskrivare G. Cortmeijer med 5: 40 rdr + 2 rdr i traktamente pr. mån., kadett And. Menges med $6\frac{2}{3}$ rdr, överstyrman J. Forsberg med 10 rdr, medelstyrman Chr. Colle med $6\frac{2}{3}$ rdr samt styckjunkare G. Leming med 10 rdr. De tre sistnämnda voro »förhyrda». Vidare sergeanten på extra stat Chr. Galletski (d. 19/7 avpolletterad till sjukskeppet »Lodbrock»), sergeant Gust. Pohl med $6\frac{2}{3}$ rdr, överskeppare Sven Hedman med 10 rdr samt två underskeppare Bergström och Wallström med vardera $6\frac{2}{3}$ rdr. Alla dessa utom Galletski voro förhyrda, dvs. frivilligt påmönstrade mot fastställd hyra, likaså två timmermän. Själva skeppsbesättningen bestod av 28 matrosar med $2\frac{1}{2}$ à 4 rdr per mån., 10 rotebåtsmän från Norrlands kompani, 8 förhyrda skeppsgossar med 1 rdr per mån. samt Collanders 3 och Roos 2 drängar. Dessutom inmönstrades två »volontärer», vilka synas ha varit s. k. gradpassagerare.

Av mönstringsrullan framgår att besättningen kom tämligen helskinnad från såväl »gatloppet» som slaget vid Svensksund den 9/7. Endast underskeppare Bergström blev »döds-kuten i bataillen d. 9 Julii uti Svensk Sund» och en matros Lönngren »blesserad» i samma strid. Att en del blev »inlagde på sjukhus» hörde väl till vanlig ordning.

Efter mönstringen den 26 april togs en mängd sjömän och soldater ombord på *Alexander*, ej mindre än 85 man, varav 29 jungmän, 48 ryttare från olika kompanier under befäl av en korpral, en fänrik med två drängar, en volontär, en trumslagare och två skeppsgossar.

Besynnerligt nog upptar ej mönstringsrullan någon kock varför man frågar, hur man bar sig åt att utspisa fartygets 152 man. Levde alla på torrskaftning? För sin egen del tackar Collander i ett av sina brev sin svärmor i Vaxholm »att jag har ännu ströming (salt) kvar», likaså

⁹ Flottans arkiv: Skeppsmunsterullor 1790:16, KrA.



Schematisk framställning av svenska flottans utbrytning ur Viborgska viken
(G. Unger, Illustrerad svensk sjökrigshistoria, del II s. 205).

- A = svenska örlogsfloatan 6.6—3.7.
 B = sv. skärgårdsflottans huvudstyrka 29.6—3.7.
 C = Törnings kanonslupsbataljon natten 2—3.7.
 D_I = ryska örlogsfloatan 7—9.6.
 D_{II} = ryska örlogsfloatan 9—20.6.
 E = sv. skärgårdsflottans huvudstyrka 29.6—3.7.
 F = rysk postering om 4 skepp och 1 freg.
 G = rysk postering om 5 skepp och 1 freg.
 H = rysk postering om 5 fregatter.
 I = ryska örlogsfloatan 20.6—3.7.
 K = sk. Enigheten och freg. Zemire i brand.
 L = skeppet Hedv. El. Charlotta på grund.
 M = skeppet Ömheten på grund.
 N = sk. Lov. Ulrika och 2 freg. på grund.
 O = sk. Enigheten och freg. Zemire i brand.

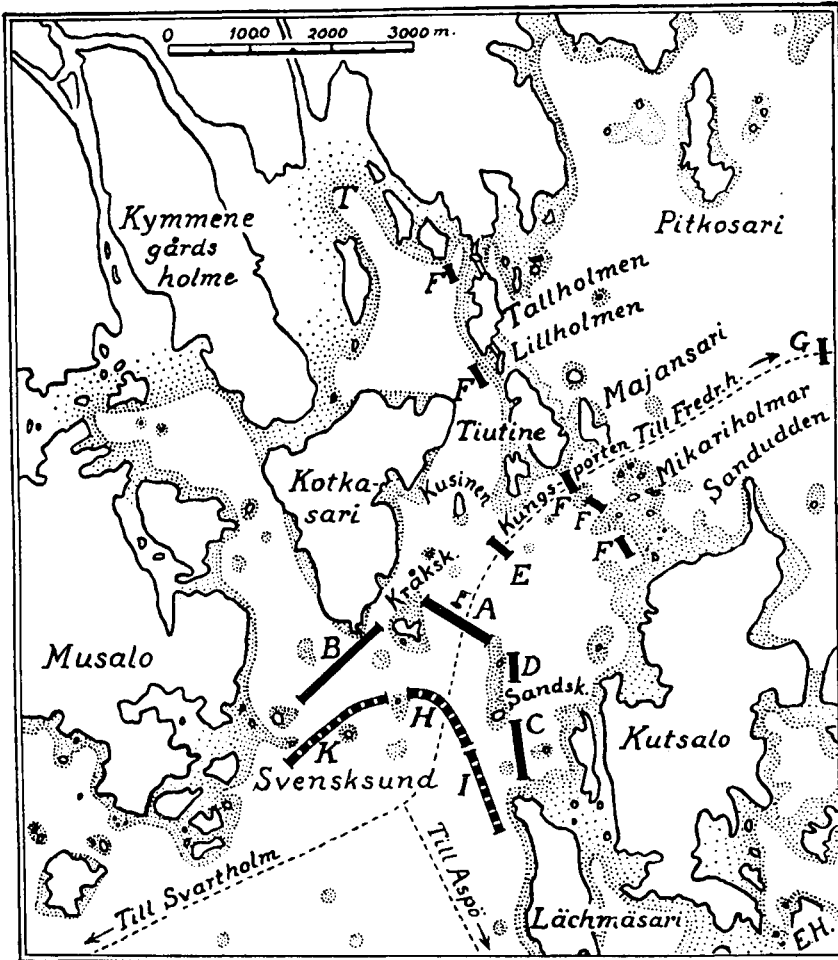
madame Furström (troligen bosatt i Stockholm) »för caviaren, jag har ännu kvar af den». Vi få dock hoppas att besättningen på *Alexander*, trots nedsatta ransoner, kunde hålla skeppsgrytan kokande med ärter på morgonen och korngröt på kvällen såsom seden var på kofferdifartyg under den gamla, s. k. goda tiden.

Vi ha redan omtalat att den svenska skärgårdsflottan under konungens befäl den 2 juni drog österut åt Koivisto (Björkö) dit även örlogsflottan under hertig Karl ankom söderifrån. Från Björkö sund skrev Collander sitt första brev den 7 juni. Vi återge detta efter originalet¹, vari vi blott företagit ändringar i den engelska stavningen. Den engelska han använder överensstämde troligen med den han använde vid samtal med sin hustru.

Mrs. Jane Collander, att lemnas till Hr. Carl g. Furström, Stockholm.
Alexander in Björkö sund d. 7 june 1790.

My dear Jane, My last letter of the 2:nd. this month I suppose you by this time have received. I went that same day out to sea, the next morning or the 3:rd I came up with our Fleet [örlogsflottan] and was on board of the admiral ship. Prince Charles spoke to me a good time, he wrote a letter for the King and bade me tell the King, where he would have the skergårds fleet to lay. We could then from his deck see the Russian fleet, their line was formed and they were laying within Seskar and our fleet little to east of Wärvön. [Seskar el. Seiskari, ö mellan Björkö sund och Estland, utanför Kronstadt-bukten.] I went from there at 10 before noon, came to the King at five in the afternoon, just off Wiborg, as his fleet was going in to the Sound from Nord side. I was called down in the cabin to the King and there I was asked, where the Prince was with the fleet, where he went when I left him and how soon I thought, he would get up with the Enemies fleet, which all I told him and showed him on the Draught [sjökortet] the situation of the fleets when I left him. He wrote a letter and sent me back with it to the Prince, which I did not get to him before the Battle, as it was calm the whole night. He began to engage at 4 in the morning and it lasted till half past 8:th and then again they began at 6 and lasted till 6 o'clock in the evening. I was near to the admiral ship the whole time and saw the whole affair, which I will not mention anything about, as perhaps this letter will be opened before you get it. The day after they fought again and then 12 Russian ships that laid in Revell came in sight. — I am now stationed here on the south side of the Sound [Björkö sund] under Lieutn:t Colonel Törnings command, who has his Devison on this side to hinder any attack from this quarter. The King with the whole fleet [skärgårdsflottan] is in the middle and north side and is to day landing some troops to invade the country as far as they can. This is all the news I at present can give my friends about our operation. God knows, how it will end! I am at main time,

¹ Bevarade av Collanders sondotterson, disponent Axel Dellwik (1866–1959), numera i hans sons, ing. Erik Dellwiks ägo.



- A, B och C* = svenska huvudstyrkans center, högra och vänstra flygel.
D och E = svenska mörsar- och kanonbarkasser.
F = svenska detacherade styrkor till sundens skydd.
G = svensk framskjuten bevakning mot Fredrikshamn.
H, I och K = ryska huvudstyrkans center, högra och vänstra flygel.
T = svenska transportfartyg.

Schematisk framställning av det andra slaget vid Svensksund den 9 juli 1790
 (G. Unger, Illustrerad svensk sjökrigshistoria, del II s. 215).

thank God, in a good state of health. God send you, my dear Jane, my girls and all our friends the same Blessings! This letter I send by a pilot, God knows if you get it or not. I never shall get one from you, as the Post has had getting here. You can not imagine how eagerly I wish for one. Give my duty to Svärfar, I hope he is home before now, and Svärmor, jag har ännu ströming kvar. Give my love to yours and my Brothers and sisters. God bless you and my girls and all Relations and let us once more meet again and bless me too in mean time. Remind, my dear Janes, ever sincere and affect:t Husband Claes Collander

Med sin snabbseglade brigg tjänstgjorde alltså Collander som rapportör mellan de bägge svenska flottorna. Hertig Karl på örlogsflottan kom söderifrån och hade känning med den ryska flottan. Sedan Collander rapporterat för kungen om örlogsflottans position, seglade han den 3 juni på kvällen från Viborgska viken söderut genom Björkö Sund för att till hertigen överlämna kungens brev. På grund av stiltje under natten kom han ej fram med depeschen, innan den svenska örlogsflottan engagerat sig med den ryska den 4 juni kl. 4 på morgonen. Striden fortsatte hela dagen och även den följande, men utan något avgörande. Collander höll sig med sin brigg hela tiden i närheten av hertigens amiralskepp, så han kunde följa stridens gång. Han iakttog även att ryssarna fingo förstärkning från Reval. Den svenska örlogsflottan drog därefter norrut genom Björkö Sund upp mot Viborgska viken på konungens order. Om skärgårdsflottans position skriver Collander, att överstelöjtnant Törnings division, vilken *Alexander* tillhörde, bevakade södra delen av Björkö Sund, medan konungen med den övriga skärgårdsflottan låg mitt i eller på norra sidan av sundet, där en del trupper landsatts vid Koivisto för att invadera landet så långt de kunde.

Collander har utökat sitt brev med tvenne postscripta, i vilka han mest använder sitt modersmål: »Helsa herr och madame Furström rätt mycket, tacka henne för caviarn, jag har ännu kvar af den. Du glömer ej att oändligt tacka den goda herr och fru Kruse, Janssons och dess fru, gamla fru Lotta och Mary och att jag anser dem för våra bästa vänner wi äga af oskylda. God bless them all, både unga och gamla, Gud låte mig få se dem ännu en gång önskar en uprigtig vänn och tjenare.» — Det andra postscriptum innehåller Collanders redan anförda omdöme om hans närmaste män, det lyder i översättning: »Jag har mycket liten hjälp av mina officerrare, eftersom de äro okunniga om sådana här affärer. Den gamle mannen Roos gör vad han kan, och det är ej mycket, då han varken ser eller hör bra. De andra är en Skonsker bonde [fänrik Christ. Knutsson?] som kän-

ner ingenting utan jag får lägga mig i allting.» — Enligt anteckning på brevet erhöll fru Jane det först den 25 juli och besvarade det följande dag. Under tiden hade mycket hänt de svenska eskadrarna i Finska viken!

Sitt andra brev har Collander raspat ner den 5 juli 1790 ombord på »*Alexander* wid Svenska Konghamn [Svensksund]». Det har skett i så stor hast att han mest använt sig av svenska:

My dear Jane! Aldrig har jag haft så klart bewis på Guds försyn för menniskan som nu, att jag existerar och än en gång har den lyckan att skrifva dig, min bästa Wänn, till. Jag tror att Gud har warit nådig och bönhört dig, min söta Jane, efvensom slägt och wänner, hwilka jag helt säkert tror ej aflätit att bedja Gud för mig, ty jag bekänner mig aldeles owärdig, så stor nåd som mig blifvit bewist. Jag skref din far och dig till med en Engelskman, som gick till Wiborg då jag låg i Björkö Sund, hwilket jag hoppas du ännu ej fått, emedan det war nog så bedröfligt, hålst jag såg utgången af vår då warande situation nog så swår och trodde helt säkert, att jag ej mera här i dödligheten skulle få skrifva dig till. Derföre kunde jag ej annat än antwarda det käraste jag ägde i deras händer, som jag trodde säkert skulle gifva dem förswar, i fall Gud hade behagat att sluta mig Dagen. [Nu] will jag gifva dig en kort berättelse om vår utgång [ur cerneringen i Viborgska viken] Julii den 1 fick jag Kungens ordres att gå ut söder igenom Björkö Sund att recognosera Fientliga skergårds flottan, som war några och sjuttio segel stort och smått; den 2 om afton kom ostlig wind, då de började sätta segel, kom in åt sundet att attackera. 3:dje Divisionens Canonslupar beordrades att möta dem, hwilka började attacken kl. 11 om aftonen, den warade till 2 innan vår Retraett börjades, då det blef beslutit, för bägge flottorne att slå sig igenom. 3:ne Divisioner af andra Canonslupar slogos wid samma tid med högra flygeln af Fientliga stora flottan. The battle lasted till half past 3 o'cl. in the morning of the 3:rd, when the great fleet of ours went under way and a retrait over all. No mortal can imagine what we then went through. Only consider, my dear Jane, what hope then could remain, that ever I should write you again, when *Alexander* went between one three-decker and six other ships of the Line which altogether had their guns at once bearing on us. For 1¹/₄ timmes tid rägnade kulor på alla sidor samt bomber, granater och skrå [skrot] i sådant tal, att dess like har aldrig kunnat excistera och ändå war Gud så nådig och skonade till lif och lemmar icke allenast mig utan och ingen enda man hade den minsta skada, fastän segel, tacklage och skräfvet af fartyget blef ganska skadat. Jag will nu ej nämna vår förlust af flottorna, emedan det kan göra så mycket att this letter would be stopped, but it is very considerable. At night I piloted *Styrbjörn* [överstelöjtn. Victor v. Stedingks chefsfartyg] long with me at Wirorne [skär utanför Svensksund], there we ankered and thus the Enemies great fleet was checking ours past Hogland [ö ute i Finska viken söder om Svensksund] and I am afraid took some more of them. My dear Jane, I am in haste, as the Post is going, I have been writing so badly that I can not read it myself, therefore I am afraid you can not. I only will let you know that the King is at Swensksund. From him we got ordres med alla flyende fåren, som den ena efter den andra kommit, att gå efter dit. Gud låt intet mig bli så sannspådd som

wid Björkö, att wi här få go through such another affair! God bless you my Dear, children and all relations and friends, give my best love to them all and I shall to my last minute remain my dear Janes ever affectionate husband

Claes Collander

Jag har ännu ej fått något bref från dig sedan med Styrbjörn. Helsa din far rätt mycket, jag borde nu skrifvit till honom men kan ej få tillfälle, men wid nästa lägenhet skall jag skrifva honom och dig fullkomligare till. Adieu!

Trots att den är så kortfattad, ger denna skildring av »gatloppet» en intensiv bild av vilket inferno av eld och kulor i synnerhet täten av de svenska eskadrarna utsattes för från de överlägsna, väl placerade ryska linjeskeppen och kanonbåtarna. Enligt de Freses beskrivning gingo Törnings, Malmborgs och Leijonanckers divisioner i täten av skärgårdsflottan vid utbrytningen och eftersom den snabbseglande *Alexander* tillhörde Törnings division är att förmoda, att hon var ett av de första fartyg som med starkt förlig ostlig vind passerade neråt Vidskär under ryssarnas intensiva beskjutning.

Av försiktighetsskäl nämner ej Collander något om de stora förluster den svenska örlogsflottan led, ej minst på grund av egen vårdslöshet med en av sina brännare, vilken i stället för att antända ryska krigsfartyg drev in på och satte i brand det svenska skeppet *Lovisa Ulrica* och fregatten *Zemire* samt även orsakade att flera svenska skepp gingo på grund i den orena farleden. Skärgårdsflottan kom lindrigare undan, men åtskilliga kanonjollar sjönko i den grova sjön och flera galärer uppbringades av ryssarna. Större delen av skärgårdsflottan räddade sig dock undan den i finska skären placerade ryska skärgårdsflottan genom att hålla ut till sjöss under stark kultje. Stedingks hämmema *Styrbjörn*, ett tvådäckt fartyg av ny och kraftig typ samt starkt bestyckat, tycks på grund av kanonhaverier (se slutet av de Freses rapport) ha sackat efter, så att *Alexander* på aftonen lotsade henne in till Virorne, där de gingo till ankars.

Läsaren av Collanders brev kan ej undgå att få ett djupt intryck av hans uppriktiga gudsfruktan. Han fröjdar sig som ett Guds barn över den underbara räddningen ur fiendens helvetiska beskjutning. Visst bävade ännu hans hjärta, då kungen gav order om att »de flyende fåren» skulle samlas i Svensksund, ty han förstod att det gällde en ny kraftmätning mellan svenska skärgårdsflottan och de vida överlägsna ryska sjöstridskrafterna.



Brevens adressat, fru Jane Collander, f. Browell (efter miniatyrmålning i ingenjör E. Dellwicks ägo).

Med de två tredjedelar av örlogsflottan som slagit sig igenom från Viborgska viken hade hertig Karl löpt in till Helsingfors, där han inneslöts av ryssarna till överksamhet. Samma hade blivit skärgårdsflottans lott om ej konungen hade kommenderat den till Svensksund och därigenom hejdat de svenska landtruppernas reträtt västerut. Allt hängde emellertid på om skärgårdsflottan, vilken visserligen erhållit förstärkning, skulle med framgång taga emot stöten från den segerrika och övermäktiga ryska flottan. Dess befälhavare, prinsen av Nassau, lär ha varit så viss om att krossa spillrorna av den svenska, rörliga sjömakten, att han i förväg sände segerbudskap till kejsarinnan Katarina.

Ehuru många av hans officerare avrådde, beslöt kung Gustav att stanna i Svensksund och möta prinsens av Nassau anfall. »Skola vi falla», sade

han i krigsrådet, »så låt oss då i Guds namn göra detta inom fiendens gränser.» Hans tillförsikt kom ej på skam. Sedan han lagt transportflottan i säkert skydd och detacherat styrkor till sundens försvar, lät han huvudstyrkan inta ställning mellan öarna Kotka och Kutsalo med talrika mörsar- och kanonbarkasser instuckna mellan fartygen. Tidigt på morgonen den 9 juli gingo ryssarna till anfall under förlig vind. Den friskade mer och mer, så att de ryska fartyg som skadskjutits ej kunde manövrera ut till havs, i stället trängde huvudmassan av ryska flottan in under den svenska elden. Striden rasade hela dygnet, men kl. 10 följande dag hade svenskarna segrat över hela linjen! Ryssarna hade då förlorat 50 fartyg eller en tredjedel av sin flotta samt bortåt 10 000 man varav 6 500 fångar, medan de svenska förlusterna inskränkte sig till en större galär, tre kanonslupar och 300 man. Måhända den största sjöseger som svenskarna någonsin vunnit!²

Det är skada att Collanders brev till hans Jane i Stockholm om denna härliga Victoria ej finns bevarat. Att han skötte sig väl under bataljen finns det emellertid ett par talande bevis för. Först och främst belönade kungen honom med Svensksundsmedaljen i guld. I en förteckning med förslag om denna utmärkelse till en del officerare, vilken överstelöjtnant V. v. Stedingk ombord på *Styrbjörn* den 13 juli insände till konungen, finnes ett tillägg lydande: »Hvad Fendrik Collander med briggen gjort, tacktes E. Kungl. Maj:t Sjelf nådigst berömma på Kotkaholmen». Den 22 samma månad erhöll Collander även sin löjtnantsfullmakt. När han hedrades med riddartecknet av Svärdsorden är ej säkert bekant, men i rullan d. 1/11 1794 står efter hans namn initialerna R.S.O. Familjetraditionen förmäler att kungen överlämnat sin egen svärdsorden till honom.

Alexander återkom till Stockholms örlogsstation omkr. den 1 november och avmönstrades. Kriget var slut och tack vare segern vid Svensksund slöts freden i Värälä den 14 augusti utan vinst eller förlust för de stridande.

Löjtnantslönen å 100 rdr specie (400 daler silvermynt) räckte knappast för en familj med fem barn, varför Collander återgick till kofferditjänst. 1 oktober 1793 gick han ut med briggen *Gustaf Adolph* till Portsmouth och hemkom från London den 27 maj följande år. Två besättningsmän hade rymt, men de som avmönstrade i Stockholm intygade att »de gort det utan ordsak». För sitt sista fartyg, slupen *Fortuna*, var Collander själv

²G. Unger, a. a.

redare. Hon hade blott styrman och tre mans besättning samt expedierades d. 25/7 1796 till Lybeck.³

Därmed försvinner löjtnant Collander ur Stockholms sjömanshus rullor. Hans sjöesor voro avslutade. Under sina sista levnadsår var han bosatt på Skeppsholmen. Där föddes hans yngste son Georg Wilhelm d. 27/5 1796 och där avled han själv hastigt d. 22/8 1799 »af slag», knappast 48 ¹/₂ år gammal.⁴

Bouppteckning efter »Lieutenanten wid Kongl. Arméns Flotta och Rid-daren af K. Maj:ts Swärds Orden, ädel och wälbördig Herr Claes Collander» förrättades d. 19/11 1799.⁵ Den upptar som främsta tillgång »Halfparten i briggen *Fortuna*, gör på hälften 25 läster à 10 rdr. 250 rdr. eller i Bancomynt 235 rdr». Detta ger oss en föreställning om den tidens penningvärde! Boet var välförsett, bland annat med 388 lod matsilver värderat till 151: 8 rdr. Löjtnantens garderob var väl ekiperad med slängkappa, blå frackar, västar i olika färger, dito benkläder och strumpor. Även en uniformshatt värderad till 1 rdr. Av vapen ägde han en sabel 4 rdr, en polerad stålvärja 8 rdr samt två pistoler 2 rdr. Som välbefaren sjökaptän ägde han diverse navigationspersedlar: En compass 2 rdr, en quadrant 8 rdr, fyra sjöböcker 32 skilling och sex sjökort 2 rdr. Hela boet värderades till 915 rdr banco, men tyvärr överstego skulderna tillgångarna med 404 rdr.

Den 35-åriga änkan Jane Browell stod där tämligen medellös, möjligen med en liten pension från Amiralitetets Pensions Cassa, men hon visade sig äga en sjömanshustrus dygder: kraft att bära sorgen och mod att sörja för sina sex barn. Hennes föräldrar i Vaxholm togo hand om de yngsta. Själv erhöll hon 1802 befattningen som kammarfru hos drottning Fredrika Dorotea och 1810 samma befattning hos »Hans Förstliga Höghet Tronföljarens gemål», den blivande drottning Desideria. Hon avled den 8/5 1831 vid 66 års ålder. Hennes son Carl Claes gick i faderns fotspår, började som skeppsgosse 1799, blev frikadett vid krigsakademien på Karlberg 1805 och utnämndes till stabslöjtnant 1813, batterichef och major i armén 1837, tog avsked 1845. Han levde till 12/5 1870.

³ Stockholms sjömanshus rullor 1780- o. 90-talen, SSA.

⁴ Skeppsholms församlings dödbok, SSA.

⁵ Bouppteckningar, SSA.